

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І  
АРХІТЕКТУРИ**

Факультет урбаністики та просторового планування  
Кафедра політичних наук і права

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Завідувач кафедри

*С.В. Перегуда*  
25 грудня 2023 року

**АТЕСТАЦІЙНА ВИПУСКНА РОБОТА  
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА**

**СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИБОРЧОЇ  
СИСТЕМИ В УКРАЇНІ**

Виконала Івасюк Тетяна Ігорівна

(прізвище, ім'я та по батькові повністю)

052 «Політологія»

(спеціальність)

«Політичний менеджмент»

(освітня програма)

Групи зПМ-19

Керівник Перегуда Є.В., д.п.н., проф.

*Ідентичність підтверджую*

КИЇВ 2024

## ЗМІСТ

|                                                                 |    |
|-----------------------------------------------------------------|----|
| ВСТУП.....                                                      | 3  |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....                    | 6  |
| 1.1. Розвиток досліджень виборчої системи.....                  | 6  |
| 1.2. Поняття виборчих систем та їх класифікація.....            | 9  |
| Висновки до розділу 1.....                                      | 21 |
| РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД                     |    |
| РОЗБУДОВИ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ.....                                  | 22 |
| 2.1. Виборчі системи в країнах світу.....                       | 22 |
| 2.2 Становлення виборчої систем Україні.....                    | 27 |
| Висновки до розділу 2.....                                      | 37 |
| РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В               |    |
| УКРАЇНІ.....                                                    | 39 |
| 3.1. Фактори впливу на розвиток виборчої системи в Україні..... | 39 |
| 3.2.Реформування системи парламентських виборів .....           | 47 |
| Висновки до розділу 3.....                                      | 52 |
| ВИСНОВКИ.....                                                   | 52 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                 | 55 |

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Європейський вибір українського народу обумовлює необхідність удосконалення виборчого процесу та реформування виборчої системи України. Європейські орієнтири спонукають Українську державу до створення демократичного політичного устрою, заснованого на верховенстві права, повазі до прав і свобод людини і громадянина, а також на проведенні легітимних, вільних і чесних виборів.

На сьогоднішній день ідеальної виборчої системи не існує. У кожній країні виборча система формується індивідуально і залежить від історичних, політичних та культурних факторів. Усі виборчі системи мають свої переваги та недоліки, тому для України реформування виборчої системи має особливе значення, оскільки це є шляхом демократичного розвитку держави. Досвід європейських країн показує, що ефективність державного управління значною мірою залежить від ефективної роботи законодавчого органу.

Процеси європейської інтеграції, внутрішньополітичні зміни, поява нових партій і громадських організацій, а також активізація інституцій громадянського суспільства – це лише деякі з чинників, що спонукають до реформування виборчої системи та пошуку найбільш оптимальної моделі для України. Розгляд різних типів виборчих систем, аналіз їхніх позитивних і негативних сторін, а також вивчення досвіду їхнього впровадження та функціонування є вкрай важливими для вдосконалення виборчого законодавства.

**Метою дослідження** є аналіз виборчих систем та норм законодавства, що регулюють їх функціонування і реформування. Враховуючи мету, було визначено наступні завдання:

- узагальнити стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження реформування виборчої системи;

- визначити категоріальний апарат дослідження реформування виборчої системи;
- проаналізувати досвід виборчих систем у європейських країнах;
- дослідити становлення виборчої системи в Україні;
- розглянути правовий механізм як основну складову реформування виборчої системи;
- описати окремі недоліки національного виборчого законодавства та перспективи розвитку національної виборчої системи;
- дослідити Виборчий кодекс як шлях удосконалення виборчого законодавства України.

**Об'єктом дослідження** є виборча система України.

**Предметом дослідження** є особливості реформування виборчої системи України в контексті євроінтеграційних процесів.

**Методи дослідження.** У ході виконання роботи було використано такі методи: описовий – для розкриття сутності виборчих систем у європейських країнах; формально-логічний метод – для визначення поняття "виборча система" і для його подальшого застосування; системний – для аналізу особливостей сучасної виборчої моделі; порівняльний – для виявлення позитивних і негативних рис мажоритарної та пропорційної виборчих систем; структурно-функціональний – для аналізу можливих наслідків застосування різних виборчих моделей в Україні. Системний підхід є методологічною основою всієї роботи і використовується для вирішення більшості завдань дослідження. Зокрема, з позицій системного підходу розглянуто основні тенденції та напрями правового регулювання виборчого процесу на сучасному етапі державотворення. Для аналізу законодавчих актів та нормативних документів використовувався системно-аналітичний метод.

**Теоретична значущість** роботи полягає в тому, що в ній зроблено комплексний аналіз виборчих систем та їхньої нормативно-правової бази, зокрема в українському контексті. Вона уточнює і систематизує ключові поняття, такі як "виборча система", "вибори" та "виборчий процес", що є значущими для подальших досліджень у галузі політології та права. Робота пропонує нові методи аналізу виборчих систем, які можуть сприяти розробці ефективної державної політики в цій сфері.

**Практична значущість** полягає в розробленні рекомендацій щодо реформування виборчої системи України на основі аналізу її порівняння з європейськими країнами. Результати можуть бути корисні законодавцям, державним органам та політичним партіям для поліпшення виборчого процесу, що сприятиме збільшенню прозорості та відповідальності на виборах, а також утвердженню демократичних інститутів в Україні. Рекомендації дослідження можуть бути впроваджені у практику виборчих кампаній і використані для підготовки нового виборчого законодавства.

**Структура та обсяг бакалаврської роботи.** Складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 61 сторінку, з яких основний текст складає 54 сторінки. Список джерел – 64 найменування.

## РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

### 1.1. Розвиток досліджень виборчої системи

Дослідження виборчих систем є невід’ємною частиною політичної науки, яка охоплює широкий спектр теоретичних та емпіричних підходів до вивчення механізмів обрання представників у різних політичних системах. Це питання досліджується вже кілька століть, і його вивчення продовжує розвиватися, пристосовуючись до змін у політичних умовах та соціальних структурах.

Ранні форми демократичного правління та виборчих систем можна знайти в античній Греції. Платон у своїй праці «Держава» (Politeia) описував ідеальну державу, де керівниками мали бути філософи, що обираються народом[39]. Арістотель у "Політиці" досліджував різні форми правління, включаючи демократію, і наголошував на важливості участі громадян у виборчих процесах. У середньовічній Європі виборчі процеси мали місце в рамках феодалних відносин, де вибори відбувалися серед вузьких груп еліти, таких як лицарі та представники церкви.

Епоха Просвітництва стала поворотним моментом у розвитку теорії виборчих систем. Жан-Жак Руссо у своїй праці "Суспільний договір" (1762) заклав основи прямого народного волевиявлення, стверджуючи, що суверенітет належить народу, а вибори є механізмом легітимації влади [14]. Джон Локк у "Двох трактатах про правління" (1690) розвинув концепцію народного суверенітету, наголошуючи на важливості виборів як засобу забезпечення легітимності влади [26].

У XIX столітті демократичні революції в Європі та Америці сприяли розвитку досліджень виборчих систем. Алексіс де Токвіль у своїй праці "Демократія в Америці" (1835-1840) аналізував американську виборчу систему і

її вплив на політичне життя. Він підкреслював значення місцевого самоврядування і активної участі громадян у виборчому процесі [2]. Джон Стюарт Мілль у "Міркуваннях про представницьке правління" (1861) досліджував принципи репрезентативної демократії і пропагував ідею пропорційного представництва [28].

XX століття стало епохою інтенсивного дослідження виборчих систем. Моріс Дюверже у своїй праці "Політичні партії" (1951) сформулював закони Дюверже, які пояснюють вплив виборчих систем на партійну систему. Він стверджував, що

Моріс Дюверже у своїй праці "Політичні партії" (1951) сформулював два основні закони, які пояснюють вплив виборчих систем на партійну систему. Ці закони, відомі як закони Дюверже, включають::

Вибори за мажоритарною системою відносної більшості (коли переможець визначається за кількістю отриманих голосів у конкретному окрузі) призводять до концентрації голосів навколо двох основних партій. Це відбувається тому, що виборці не хочуть "втрачати" свої голоси, підтримуючи менші партії, які мають мало шансів на перемогу. Такий ефект називають механічним (через саму природу підрахунку голосів) та психологічним (через поведінку виборців).

Пропорційні виборчі системи, де місця у парламенті розподіляються відповідно до відсотка голосів, отриманих кожною партією, сприяють існуванню більшої кількості політичних партій. Це пов'язано з тим, що навіть менші партії мають шанси отримати представництво у парламенті, що стимулює створення нових партій та підтримку вже існуючих. [36].

Арент Лейпхарт у своїй роботі "Демократія в багатоскладових суспільствах" (1977) досліджував вплив виборчих систем на політичну стабільність і представництво в багатонаціональних державах [25]. Джованні Сарторі у книзі "Партії та партійні системи" (1976) розробив класифікацію

партійних систем і показав, як виборчі системи впливають на політичну конкуренцію[11].

У другій половині XX століття зросла кількість емпіричних досліджень виборчих систем. Вчені почали використовувати статистичні методи для аналізу виборчих даних, що дозволило більш точно оцінити вплив різних виборчих систем на політичні результати. Відомі дослідники, такі як Рейн Таагепера і Метью Шугарт, у своїй праці "Виборчі системи і партійні системи" (1989) розробили моделі, які описують взаємодію між виборчими системами і партійними системами [60].

У сучасній політичній науці велика увага приділяється порівняльному аналізу виборчих систем. Такі дослідження дозволяють виявити загальні тенденції і відмінності в функціонуванні виборчих систем у різних країнах. Наприклад, Андре Бліс і Стівен Уїлкс у своїй книзі "Виборчі системи: порівняльний аналіз" (2011) порівнюють виборчі системи більше ніж у 70 країнах, аналізуючи їхній вплив на партійні системи, урядову стабільність і представництво меншин[4].

Останні дослідження також приділяють увагу впливу нових технологій на виборчі процеси. Інтернет і соціальні мережі значно змінюють способи проведення виборчих кампаній і комунікацію між виборцями та кандидатами. Вчені досліджують, як цифрові технології впливають на мобілізацію виборців, поширення інформації і навіть на результати виборів. Робота таких дослідників, як Філіп Говард і Роберт Геррінг у книзі "Електронна демократія" (2001), розкриває потенціал і ризики цифрових технологій для виборчих процесів[8].

Українська сучасна історіографія виборчих систем охоплює широкий спектр досліджень, присвячених аналізу та розвитку виборчих систем в Україні, їх реформуванню, а також порівнянню з виборчими системами інших країн. У цій галузі працюють багато вчених та дослідників, які аналізують різні аспекти виборчого процесу та пропонують шляхи його вдосконалення. Бортніков В. у

своїй статті «Виборчий процес, як категорія політологічного аналізу парламентських виборів в Україні» досліджує важливість питання регламентації процесу виборів народних депутатів України[5]. Кармазіна М. у своїй праці «Вибори–2019: цінності й орієнтири політичної еліти (аналіз передвиборчих програм кандидатів на пост президента України» детально проаналізувала виборчий процес президента України[16]. Вона зробила висновки, що вибори президента в Україні 2019 р. характеризуються значною різноманітністю учасників, що свідчить про слабкість партійних структур та домінуючу роль індивідуальних кандидатів. Незважаючи на складні політичні умови та зовнішню агресію, вибори 2019 року були прозорими і отримали визнання як всередині країни, так і за її межами. Яворська Г.М у своїй статті «Вплив пандемії covid-19 на вибори в Європі та у світі» розкрила рекомендації щодо проведення демократичних виборів в умовах пандемії та пост-пандемії.

## **1.2. Поняття виборчих систем та їх класифікація**

Аналіз проблематики та основних джерел дослідження перетворення виборчої системи в Україні потребує уважного розгляду змістовного наповнення, зокрема термінологічної бази, що значною мірою визначена внеском українських вчених. Серед ключових понять, що розглядаються, є "вибори", "виборчий процес", "виборча система", "мажоритарна виборча система", "пропорційна виборча система", "змішана виборча система", "виборча формула", "управління виборчим процесом" та "виборче законодавство". Найпоширенішою формою прямого народовладдя є вибори, які традиційно розглядаються як державно-правовий інститут науками державного управління та права.

Дослідники Ю. Ключковський та Д. Ковриженко у своїх наукових

роботах розглядають вибори як державно управлінський процес, здійснюваний у межах чіткого правового регулювання, та практично ідентифікують його з терміном «виборчий процес» [19, с. 2].

Вибори як політико-правовий механізм включають у себе не лише акт народного волевиявлення, але й сукупність управлінських процедур. Вітчизняні дослідники в цьому контексті використовують термін «виборчий процес», або є його синонімічне словосполучення «електоральний процес».

Цей процес складається з кількох основних етапів, кожен з яких має свої специфічні процедури. Ось основні етапи виборчого процесу:

1. Призначення виборів;
2. Формування виборчих органів;
3. Висування та реєстрація кандидатів і партій;
4. Передвиборча агітація;
5. Голосування;
6. Підрахунок голосів і оголошення результатів;
7. Розгляд спорів та оскаржень;
8. Вступ на посаду обраних кандидатів[7].

Ці етапи забезпечують комплексний підхід до організації виборів, включаючи правове регулювання, адміністративні процедури, а також контроль за законністю і прозорістю виборчого процесу.

«Вибори» є процесом, під час якого конкретна група осіб, часто зібрана в політичні формування, такі як партії, шляхом голосування визначає склад державного органу або обирає представника на виборну посаду.

Ефективність виборів залежить від цілого ряду економічних, соціальних, правових, культурних умов:

- в економічній сфері – це сформовані відносини власності, які передбачають наявність ринкових механізмів і волю до підприємництва; наявність економічних інтересів потребує відповідних політичних механізмів

їх артикуляції і захисту, серед яких вибори виступають одним з таких механізмів;

- у соціальній сфері – це існування середнього класу, який виступає як основа (орієнтир) формування політики держави; забезпечує суспільну стабільність;

- у політико-правовій сфері – це наявність сформованого громадянського суспільства зі структурованими інститутами; сталої законодавчої бази, яка створює умови для цивілізованої конкурентної боротьби претендентів на виборні посади; незалежного від держави функціонування ЗМІ; розвинутої багатопартійності, яка репрезентує різні суспільні інтереси;

- у соціально-культурній сфері – це сформованість демократичних традицій як основи політичної культури демократичного типу; наявність суспільно-політичного консенсусу щодо державного устрою, державних інститутів, а також поваги до закону і почуття державної відповідальності [40, с. 499].

Вибори є головною характеристикою участі громадян у політичному житті країни. Виборчу систему розглядають разом з виборами, наслідком існування яких вона і є. Відповідно виборча система - ключовий елемент політичної системи. Їй належить провідна роль у формуванні органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування, оновленні політичної еліти, легітимації влади та відображенні громадянських настроїв. [62, с. 55]

Зокрема, О. Чоловська дає таке визначення: виборча система — сукупність у формуванні представницьких законодавчих судових виконавчих органів, вираження волі виборців, яка за законодавством вважається достатньою для визначення результатів виборів легітимними. У своїй роботі автор вказує на існування трьох розумінь даного поняття: вузького,

нормативно-правового та широкого. Ці розуміння не виключають одне одного, але дозволяють досліджувати виборчу систему з різних позицій.:

- спосіб переведення голосів виборців у мандати депутатів та владні посади (два способи: мажоритарний та пропорційний);
- порядок формування виборчих органів держави та спосіб, у який розподіляються депутатські мандати;
- сукупність суспільних взаємовідносин, взаємодій, процесів, інститутів, цінностей, а також норм, які визначають формування виборчих органів держави [62, с. 55].

У широкому розумінні виборча система відноситься до комплексу суспільних відносин, які охоплюють організацію та проведення виборів представницьких органів влади та місцевого самоврядування. Цей контекст охоплює питання, що стосуються визначення круга виборців і кандидатів, створення виборчих округів, утворення виборчих комісій та взаємовідносин, що виникають на кожному етапі виборчого процесу. Норми виборчого права визначають регулювання цієї виборчої системи.

У більш вузькому розумінні "виборча система" – це спосіб, за допомогою якого визначаються результати виборів, що впливає на розподіл депутатських мандатів і сам процес організації виборів[21, с. 152].

У правовому контексті виборчу систему розглядають як сукупність конкретних механізмів і процедур, які визначаються виборчим законодавством і пов'язані з формуванням органів влади.

Виходячи з наведених вище визначень виборчої системи, можна зробити висновок, що до компонентів аналізу виборчих систем належать: виборча формула, структура виборчого бюлетеня, структура виборчого округу, способи голосування, висунання кандидатів, особливості активного і пасивного виборчого права, механізми проведення виборчих кампаній. Вчені вважають, що до складу виборчої кампанії для аналізу її наслідків треба

включити ще такі компоненти:

- кількість кандидатів і партій, які беруть участь у виборах;
- загальне виборче право і правила реєстрації виборців;
- свобода доступу виборів до виборчих процедур;
- свобода доступу виборів до виборчих процедур політичних партій;
- правила фінансування виборчої кампанії;
- строки виборчої кампанії.

Такі компоненти аналізу традиційно застосовуються до розгляду виборчих систем різного рівня [62, с. 55-56].

Один з ключових елементів виборчих систем - "виборча формула", що визначає критерії переможця чи переможців у виборах[55, с. 1-9] Важливо розглянути вузьке та широке розуміння цього терміну. Під вузьким розуміється технологія розподілу голосів виборців, тоді як широке включає і технологію визначення переможців виборів. Іншими словами, широке розуміння охоплює вузьке, враховуючи також кількість мандатів у виборчих округах, електоральний поріг та структуру бюлетеня.

Виділяють три основних типи виборчих формул та відповідно виборчих систем:

1. мажоритарна виборча система;
2. пропорційна виборча система;
3. змішана виборча система.

Мажоритарні виборчі системи є старішими за історією, їх назва походить від французького слова "majorite", що означає більшість. Вони полягають у тому, що перемагає кандидат (або кандидати), які отримали встановлену законом більшість голосів виборців[62, с. 55].

В залежності від способу визначення зазначеної більшості, виділяють мажоритарні виборчі системи абсолютної та відносної більшості.

Мажоритарна формула відносної більшості існує тоді, коли перемогу

на виборах отримує кандидат, що отримав відносну більшість голосів виборців, тобто більше, ніж будь-який його суперник. Натомість, мажоритарна формула абсолютної більшості означає, що для перемоги кандидатам потрібно набрати більше п'ятдесяти відсотків голосів виборців. Система має два види: голосування в два тури і з альтернативним голосом [55, с. 55-56]. Перший вид здійснюється, як правило, по одномандатних округах. Якщо жоден із кандидатів не набирає в першому турі необхідної більшості голосів, проводиться другий тур. Така виборча система проводиться там, де виборець має право фіксувати порядок преференцій між усіма кандидатами в одномандатних округах [62, с. 56].

Переваги мажоритарної системи – це можливість формування стабільного і дієвого уряду, вона дозволяє сильним партіям легко перемагати на виборах і створювати однопартійні уряди. [17, с. 66].

Недоліки мажоритарної системи: для розподілу парламентських мандатів має значення тільки факт одержання кандидатом відносної більшості голосів; голоси, віддані всім іншим кандидатам, до уваги не беруться і не враховуються; значна частина виборців залишається непередставленою в органах влади; партія, що одержала менше голосів ніж її суперники, може виявитися представленою в парламенті більшістю депутатських мандатів; дві партії, що набрали однакову або приблизну кількість голосів, проводять в органи влади не однакову кількість кандидатів [17, с. 67].

Пропорційна виборча система – це система, за якої депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно до кількості голосів, отриманих кожним з цих списків. Вона передбачає, що виборець голосує не за окрему особу, а за партію, яка подає свій список кандидатів [33].

Розрізняють пропорційну систему:

- з «жорсткими» списками;

- з «м'якими» списками;
- з «напівжорсткими» списками[33].

Всі пропорційні виборчі системи, які застосовуються в країнах ЄС, класифікують за декількома критеріями:

1. за величиною виборчих округів;
2. за ступенем «персоніфікованості» пропорційної системи;
3. за рівнем (стадіями) розподілу мандатів між партіями;
4. за способами розподілу нерозподілених мандатів між партіями;
5. за способами визначення партій, які допускаються до участі у розподілі мандатів в округах.

Пропорційна система мандатів передбачає розподіл мандатів у відповідності до розподілу голосів серед партій. Розподіл голосів у пропорційній системі може відбуватися шляхом застосування квоти або методів, що базуються на дільниках. В цьому контексті всі методи розподілу мандатів можна розділити на три категорії: методи найбільшого середнього, методи найбільшого залишку та методи, що використовують дільники. Наприклад, може бути встановлено квоту (зазвичай обчислюється шляхом ділення загальної кількості голосів, поданих у певному окрузі за кандидатів, на кількість мандатів у цьому окрузі), яка буде відніматися від голосів, які подані за певну партію, кожного разу, коли партії видаватиметься мандат. Інший спосіб розподілу мандату є призначення послідовності дільників. Щоразу, коли партія отримує мандат, загальну кількість поданих за неї голосів ділять на відповідний дільник. Найчастіше використовують послідовність, за якою мандати надаються тим партіям, які мають «найбільше середнє» на кожному з кроків [62, с. 56-57].

Поява пропорційної системи призвела до об'єднання радикальних зовнішньо створених партій. Участь таких партій у коаліційних урядах дещо пом'якшувала радикалізм їх ідеології. Однак, серед недоліків цієї

системи є те, що до парламенту можуть потрапити малочисельні невливові партії. Для регулювання таких випадків у виборчих системах встановлюють відсотковий бар'єр, який може відрізнятись у кожній країні[10].

Відсотковий (прохідний) бар'єр – це політичний механізм, який встановлюється в системі виборів для партій або політичних коаліцій і визначає мінімальний відсоток голосів, який необхідно отримати, щоб мати право на отримання мандатів у законодавчому органі, наприклад, парламенті[38, с. 56-57].

Цей інструмент використовується з метою зменшення фрагментації політичного ландшафту та підвищення стабільності законодавчих органів. Він дозволяє зосередити представництво у парламенті на партіях чи коаліціях, які мають значну підтримку серед виборців, таким чином уникати включення дуже малих або малочисельних політичних формувань. Відсоткові бар'єри можуть мати різний рівень (наприклад, 5%, 3%, 10% тощо) і встановлюються на законодавчому рівні кожної країни. Вони є важливим інструментом виборчих систем, які базуються на пропорційному представництві, таких як системи парламентських виборів у багатьох демократіях світу.

Також у пропорційній виборчій системі на парламентських виборах використовуються відкриті та закриті партійні списки, кожен з яких має свої особливості та вплив на процес виборів і політичну систему в цілому[24].

Відкриті партійні списки:

- Виборець має можливість голосувати за конкретного кандидата, який представлений у списку певної політичної партії.
- Цей тип списків сприяє більшому впливу виборців на вибір окремих депутатів чи кандидатів, а не лише на партійний бренд загалом.
- Після виборів мандати розподіляються між кандидатами відповідно до кількості голосів, які вони отримали.

Закриті партійні списки:

- Виборці голосують за партію чи блок партій, а не за конкретних кандидатів.
- Порядок розподілу мандатів між кандидатами визначається заздалегідь партійним лідерством.
- Цей підхід зменшує вплив виборців на індивідуальний вибір кандидатів і може зміцнити партійний контроль над формуванням парламентського складу.

Переваги пропорційної системи: сформовані органи влади показують реальний стан політичного життя суспільства, розстановку політичних партій; сприяють розвитку політичного плюралізму і багатопартійності; забезпечують систему взаємозв'язку між організаціями громадянського суспільства і державою [17, с. 67].

До недоліків пропорційної системи відносять: виникають труднощі при формуванні уряду, тому що може не вистачити домінуючої партії з чіткою та конкретною програмою; створюються багатопартійні коаліції, що включають партії з різними цілями і завданнями. Уряди, створені на такій основі, відзначаються нестабільністю, політичні сили, які не користуються підтримкою в межах усієї країни, можуть отримати представництво в органах державної влади. Внаслідок того, що голосування відбувається не за конкретних кандидатів, а за партії, ця обставина встановлює жорстку залежність депутатів від своїх партій та її керівництва. Ця обставина перешкоджає парламентарям і негативно позначається на процесі обговорення і прийняття важливих законодавчих актів [17, с. 67-68].

Змішана виборча система – це система, яка поєднує в собі елементи як мажоритарної, так й пропорційної виборчих систем. Існують кілька варіантів змішаних виборчих систем, але найпоширенішим є лінійне змішування, де одна частина парламенту обирається за мажоритарним принципом, а інша –

за пропорційним.

Дослідники часто стверджують, що виборчі системи мають відповідати конкретним суспільним і політичним умовам країни. Однак це не означає, що існує універсальна ідеальна виборча система для кожної країни. Різні суспільні системи мають свої власні особливості, які впливають на результати виборів[31, с. 3].

До основних факторів, що мають вплив на вибір виборчої системи у різних країнах, відносять: етнічний склад населення, економічні умови, партійно-політичну систему, згоду еліт, громадську думку. Характер контекстових чинників різниться в країнах залежно від соціальних, історичних та економічних особливостей [31, с. 3].

Аналіз окремих контекстуальних факторів підкреслює їх значення, яке не можна ігнорувати. Наприклад, присутність різних етнічних груп у будь-якій країні відіграє важливу роль у формуванні виборчих інституцій. Економічні умови часто впливають на структуру та склад виборних органів.

Окрім факторів особливе значення під час розробки виборчих систем мають критерії, спираючись на які, можна визначити, що необхідно створити і чого слід уникнути, яким має бути виконавча влада і представницький орган [31, с. 4].

Першим важливим критерієм, на якому наголошують експерти, є забезпечення представництва та відображення структури суспільства[31, с. 4]. Забезпечення представництва можливе у декількох формах. Територіальне представництво передбачає, що кожен регіон (місто, область або виборчий округ) повинен мати своїх представників у парламенті, обраних саме у цьому регіоні та відповідальних перед виборцями, які їх обрали. Представницький орган також має відображати партійну ситуацію та ідеологічний розподіл у суспільстві. Якщо, наприклад, половина виборців підтримала політичну партію, яка не отримала жодного місця в парламенті,

то така система не відображає у повному обсязі погляди виборців. Структурне представництво передбачає "дзеркальне" відображення суспільства у складі парламенту. Ефективно структурований парламент повинен мати у своєму складі представників різних категорій: чоловіків та жінок, молодих та старших, багатих та бідних, а також враховувати різноманітні релігійні, мовні та національні групи суспільства.

Другий критерій полягає у доступності, зрозумілості та значущості виборів для самого виборця[31, с. 5]. Якщо участь у голосуванні ускладнена або голоси виборців мало впливають на управління державою, то вибори втрачають свою привабливість та важливість для громадян. Крім того, процес голосування залежить від таких факторів, як складність і розмір виборчого бюлетеня, доступність виборчих дільниць для виборців, чистота та повнота списків виборців і рівень впевненості виборців у відсутності фальсифікації.

Третій критерій, який визначають дослідники – це стимулювання політичних партій до пошуку широкої підтримки[31, с. 5]. Це означає, що рівень захищеності демократичного режиму від внутрішньої дестабілізації потребує підтримки ефективних та сильних партій. Крім того, окрім зменшення загрози виникнення внутрішнього конфлікту в суспільстві, партії, що мають широку базу підтримки серед різних соціальних груп, мають більші можливості виражати реальну суспільну думку, ніж ті, які представляють вузькі або регіональні інтереси.

Четвертий критерій, який дослідники виділяють, стосується стимулювання політичних партій до пошуку широкої підтримки[31, с. 5]. Рівень захищеності демократичного режиму від внутрішньої дестабілізації вимагає підтримки ефективних та сильних партій. Партії, що спираються на широкі маси та різні соціальні групи, мають більше шансів відображати реальну суспільну думку, а також зменшують загрозу виникнення внутрішніх конфліктів у суспільстві, ніж ті, які відстоюють вузькі або

регіональні інтереси.

П'ятий критерій полягає в гарантуванні відповідальності влади та виконанні посадовцями своїх передвиборних обіцянок[31, с. 6].

Відповідність міжнародним стандартам стала важливим критерієм і розглядається під час розробки виборчих систем [31, с. 7]. Серед формалізованих міжнародних документів, які беруться до уваги, є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права ООН 1966 року, а також резолюції, висновки та рекомендації, що стосуються організації та проведення демократичних виборів, розроблені Радою Європи, ЄС, Організацією з безпеки та співробітництва в Європі, Венеціанською комісією[31, с. 7].

Аналіз факторів, що впливають на становлення виборчих систем та управління виборчим процесом, показує, що найбільше значення мають фактори, що ґрунтуються на історичному досвіді та зовнішньому впливові, але особливе місце займають інтереси основних політичних гравців, які найчастіше домінують при прийнятті рішень стосовно виборчих систем [31, с. 7].

Учені трактують поняття "управління виборчим процесом" як комплекс дій, необхідних для організації та проведення виборів, який здійснюється сукупністю органів управління виборчим процесом з включенням інших органів влади.

Доцільна думка В. Когутюка, який визначає «державне управління виборчим процесом» як комплекс чітких та послідовних управлінських дій, передбачених чинним законодавством та необхідних для підготовки і проведення відкритих та прозорих виборів, що здійснюється органами виконавчої влади за сприяння чи участі інших органів влади та представників громадянського суспільства [20, с. 5].

Українські вчені трактують "виборче законодавство" як комплекс правових норм України, які регулюють організацію підготовки та проведення виборів. До цього законодавства входять такі документи, як Конституція України, зокрема третій розділ під назвою "Вибори. Референдум"[22], а також закони України, такі як "Про вибори Президента України"[50], "Про вибори народних депутатів України"[49], "Про місцеві вибори"[55], "Про центральну виборчу комісію"[57], та інші.

### **Висновки до розділу**

Дослідження виборчих систем набули значного розвитку з 19 століття, спрямовані на вдосконалення демократичних процесів і забезпечення справедливого представництва. Сучасні дослідження використовують різноманітні методи, такі як системний, порівняльний та структурно-функціональний аналіз для оцінки ефективності та впливу виборчих систем. Вони охоплюють як теоретичні моделі, що включають пропорційне та мажоритарне представництво, так і емпіричні дослідження, які аналізують реальні результати виборів та їх вплив на політичну стабільність і поведінку виборців.

Основні типи виборчих систем можна класифікувати на три головні категорії: мажоритарні, пропорційні та змішані. Мажоритарні системи, зокрема системи відносної та абсолютної більшості, обирають кандидата, який отримав найбільшу кількість голосів. Пропорційні системи, як-от партійні списки, забезпечують пропорційне представництво партій у виборних органах відповідно до отриманих ними голосів. Змішані системи поєднують елементи обох попередніх, дозволяючи обирати частину представників за мажоритарним принципом, а іншу частину – за пропорційним. Кожна з цих систем має свої переваги та недоліки, впливаючи на партійну динаміку, виборчу поведінку та політичну стабільність країни.

## **РОЗДІЛ II. ЗАРУБІЖНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД РОЗБУДОВИ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ.**

### **2.1. Виборчі системи в країнах світу.**

Становлення та перетворення виборчих систем залишається важливою частиною демократичних процесів у країнах Європи.

Перед впровадженням нової виборчої системи доцільно проаналізувати досвід розвинених демократичних країн Європи. До ключових контекстуальних факторів, які впливають на вибір виборчої системи у різних країнах Європи, відносяться: етнічний склад населення, економічні умови, політична система партій, згода серед еліт, та громадська думка[33]. Характер цих контекстуальних факторів відрізняється в кожній країні в залежності від їх соціальних, культурних, історичних та економічних особливостей.

Аналіз окремих контекстуальних факторів показує, що їх не можна ігнорувати. Наприклад, економічні умови, які на перший погляд не мають значного впливу на виборчі закони, часто впливають на склад і структуру виборних органів [31, с. 3].

Аналізуючи кожну виборчу систему, що застосовується для обрання парламентів (або їх нижніх палат) у європейських країнах, найбільш поширеною є пропорційна система голосування – вона існує у 34 державах континенту, що становить 72 %. Як правило, партійні списки є відкритими, за винятком Іспанії, Молдови, та України. Далі за популярністю є змішані виборчі системи, їх використовують у 8 країнах. Мажоритарну систему використовують для обрання парламентів лише у 4 європейських країнах [30].

На сьогодні пропорційні системи застосовуються на парламентських

виборах у багатьох країнах ЄС під час формування нижніх палат парламентів чи однопалатних парламентів. Їй віддають перевагу Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Естонія, Італія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Люксембург, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Чехія, Швеція. Голосування при цьому відбувається за партійними списками, які зазвичай є відкритими.

Розглянемо виборчі системи двох країн – Польщі та Португалії. Вибір цих країн обумовлено, насамперед, тим, що вони мають пропорційну систему парламентських виборів та схожий на Україну формат напівпрезидентської республіки з главою держави, який обирається національним голосуванням[30]. Ці країни відображають спільні тенденції взаємодії між президентом та парламентом, на які впливає виборча система.

Відповідно до Виборчого кодексу Польщі для виборів Сейму територія Польщі поділяється на 41 виборчий округ, у кожному з яких обирається певна кількість депутатів (від 7 до 16) відповідно до кількості виборців, які там проживають. Виборчий округ охоплює територію воєводства або його частину. Межі виборчого округу не можуть порушувати меж повітів та міст на правах повітів, які до нього входять. Право висування кандидатів на виборах належить виборчим комітетам, які і утворюють політичні партії, коаліції або виборці. Виборчі комітети займаються проведенням виборчих кампаній. Комітети створюють їх керівні органи. Громадяни можуть створювати виборчі комітети виборців. Для створення такого комітету треба зібрати щонайменше 1000 підписів громадян. Кандидат не має права бути внесеним більше, ніж до одного окружного списку, та не може одночасно брати участь у виборах до Сейму та Сенату. У день виборів виборець має право голосувати лише за один список виборчого комітету і за одного кандидата з цього списку. Для отримання мандатів виборчі комітети партій повинні набрати щонайменше 5% голосів з усієї країни, а коаліційні комітети

– 8%. Відповідно до окружних списків виборчих комітетів розподіляються мандати у кожному виборчому окрузі пропорційно від числа набраних голосів. А відповідно з кожного окружного списку депутатами стають кандидати, які незалежно від їх порядкового номеру, набрали найбільше голосів [34, с. 960-961].

В такій країні, як Португалія застосовується пропорційна виборча система з закритими списками. Кожне з політичних об'єднань-учасників виборів (партія, блок) пропонує свій виборчий список, надають самостійно послідовність розташування у ньому прізвищ кандидатів у депутати. Отже, якщо це об'єднання склало список зі 100 кандидатів і отримало на виборах 10 відсотків голосів, то перші 10 осіб із списку автоматично стають депутатами. При цьому виборці не впливають на персональний склад партійної парламентської групи - фракції [61, с. 16].

Отже, у Польщі вибори до Сейму організовані через пропорційну виборчу систему з використанням виборчих округів, які відповідають територіальним одиницям країни. Кожен округ має свій визначений кількісний склад депутатів, який визначається кількістю мешканців. Право висування кандидатів на виборах належить виборчим комітетам, а для отримання мандатів необхідно набрати певний відсоток голосів на рівні країни. У Португалії застосовується пропорційна виборча система з закритими списками, де виборці не мають можливості впливати на особовий склад обраної партійної фракції.

Доцільно також розглянути Бельгію. Пропорційна система вперше була запроваджена в цій країні для порятунку Ліберальної партії від зникнення[29]. У Бельгії часто ставалося так, що країна перебувала без уряду протягом кількох місяців поспіль. Найдовший період без уряду становив один рік і сім місяців (з 2010 по 2011 рік). Загалом у Бельгії працювали 47 урядів за весь період її існування, тобто з часу утворення держави, і середній

термін їх роботи складав один рік і п'ять місяців. Отже, більшість урядів не мала достатньо часу для впровадження важливих реформ. За пропорційною системою виборці голосують за певні політичні платформи, а не за позицію окремих людей, тому така виборча система переважає в розвинених демократичних країнах. Поява пропорційної системи в Європі призвела до об'єднання антисистемних зовнішньо створених партій, таких як соціалістичні та католицькі партії. Участь соціалістичних партій у коаліційних урядах дещо пом'якшувала радикалізм їхньої ідеології. Однак, серед недоліків цієї системи є те, що до парламенту можуть потрапити малочисельні не впливові партії. Для регулювання таких випадків у виборчих системах встановлюють відсотковий бар'єр, який може відрізнитися у кожній країні[29].

Розглянемо виборчу систему Ірландії, оскільки наша країна також планувала перехід на подібну, а саме пропорційну з відкритими списками систему в майбутньому. У Ірландії застосовується пропорційна виборча система з відкритими списками. Кожен виборець може віддати лише один голос, але має можливість вказати у списку кандидатів найбільш прийняттого йому кандидата цифрою 1, а менш прийняттого – цифрою 2, при цьому обов'язковим є вибір хоча б одного кандидата.

У Фінляндії теж діє пропорційна виборча система. Але при цьому є свої особливості. У цій країні використовують електоральну формулу (за винятком Аландської автономії, де проводять мажоритарні вибори за британською системою). Застосування двох різних електоральних формул не перетворює фінську виборчу систему на змішану, оскільки за мажоритарними правилами обирається менше ніж 5% депутатів. [61, с. 17].

Проведення парламентських виборів за мажоритарною системою практикується у небагатьох державах. Так, за мажоритарною системою обирають представників національних меншин в Данії (4 члени парламенту),

Фінляндії (1 член парламенту), представників найменших виборчих округів, розташованих на віддалених островах Греції (6 членів парламенту). Це пояснюється тим, що розподілити декілька мандатів за пропорційною системою, за якою обирається більшість членів парламенту фактично неможливо. Повний склад нижніх палат обирається за мажоритарними системами лише у Франції (система абсолютної більшості) та Великій Британії (система відносної більшості) [30].

Розглянувши процедуру формування нижньої палати Франції, можна відзначити, що в разі, якщо будь-який кандидат отримує понад 50% голосів виборців та більше 25% усіх зареєстрованих у виборчому окрузі, він стає обраним. У випадку недостатньої кількості голосів проводиться друге голосування, в якому беруть участь всі кандидати, які отримали понад 12,5% голосів від усіх зареєстрованих в окрузі виборців. Після повторного голосування обирається кандидат, який отримав найбільшу порівняно з іншими учасниками кількість голосів [17, с. 90].

Змішані виборчі системи ґрунтуються на комбінації елементів пропорційної та мажоритарної систем. Наприклад, у Литві та Грузії пропорційна і мажоритарна величини становлять половину, а в Угорщині - дві й одну третини від загальної кількості депутатських місць. Існує варіант, коли нижня палата парламенту обирається за пропорційним, а верхня - за мажоритарним принципом [17, с. 91].

Виборча система Німеччини служить типовим прикладом структури двопалатного парламенту, який складається з верхньої палати, відомої як Бундесрат, та нижньої палати, яка має назву Бундестаг. У Бундесрат входять 69 членів, і їхні повноваження не мають обмежень у часі. Ця палата формується урядами федеральних земель, кожна з яких представлена в ній 5-6 членами. Важливо зауважити, що німецьке законодавство передбачає процедуру оновлення складу Бундесрату, який може змінюватися в

залежності від результатів місцевих виборів[12].

Бундестаг складається з 598 членів, їх обрання відбувається кожні чотири роки. Вибори до Бундестагу здійснюються за персоналізованою пропорційною системою, що означає поєднання персоналізованих виборів у одномандатних округах з пропорційним представництвом. Половина місць у німецькому парламенті (299 депутатів) обирається за мажоритарною системою простої більшості у одномандатних округах, тоді як інша половина обирається за пропорційною системою на основі закритих партійних списків, сформованих на рівні федеральних земель. У 299 одномандатних виборчих округах обирається по одному представнику, а з 16 багатомандатних виборчих округів, межі яких співпадають з межами земель, обирається 299 депутатів[12].

Голосування відбувається у кумулятивний спосіб. Кожен виборець має два голоси, перший - виборці віддають за певного кандидата в одному з 299 округів, другий – за партію на основі земельних списків. Важливо, що саме другі голоси виборців визначають, скільки представників від партій зможуть пройти до Бундестагу. Для отримання місць у парламенті політична партія має подолати 5%-вий загороджувальний бар'єр, який обмежує наявність невеликих партій у парламенті. У той же час виборча система Німеччини надає таку можливість, що партії, які отримали не менше трьох мандатів в одномандатних округах, мають шанс пройти у парламент попри загороджувальний бар'єр[12].

## **2.2. Становлення виборчої системи в Україні.**

У 1990 році в Україні відбулися перші загальні вибори до всіх рівнів влади, які відбувалися на принципах альтернативності, що передбачало змагання кількох кандидатів, з яких виборці обирали своїх представників.

У 1991 році був введений інститут президентства в політичну систему України, і 1 грудня того ж року відбулися перші прямі та всеукраїнські президентські вибори. Використовувалася система абсолютної більшості. У разі відсутності кандидата, що набрав абсолютну більшість від числа тих, що взяли участь у виборах, передбачався 2-й тур, у якому б змагалися двоє, що набрали найбільше голосів. Але 2-й тур не знадобився. Перемогу здобув Леонід Кравчук, отримавши 62% голосів від учасників виборів[63].

У цей же день громадяни України голосували також на всенародному референдумі з приводу державної незалежності. До бюлетеня для голосування було включено Акт проголошення незалежності України, який був прийнятий ВРУ 24 серпня 1991 року [1], і внесене запитання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». У голосуванні взяли участь понад 31 млн виборців, або 84,18% загальної кількості включених до списку. З них на запитання бюлетеня відповіли «Так, підтверджую» 90,32% виборців [17, с. 53].

В незалежній Україні перший виборчий закон ухвалювався в непрості для держави часи. Улітку 1993 року, під час безстрокового протесту шахтарів на Донбасі, країна опинилася в глибокій політичній і економічній кризі. Для вирішення ситуації, Верховна Рада України, яка була обрана ще у часи Радянського Союзу, вирішила провести дострокові парламентські вибори у 1994 році.

Під час цих виборів висувалися кандидати від різних груп виборців та політичних партій, які конкурували за депутатські мандати. На 450 місць у парламенті претендувало понад 5000 кандидатів. Вибори проводилися відповідно до нового Закону України "Про вибори народних депутатів"[43] За двотуровою мажоритарною системою, де кожен кандидат повинен був отримати понад 50% голосів виборців, за умови, що у голосуванні взяла участь не менше 50% виборців, зареєстрованих у списках.

У випадку, якщо жоден кандидат не набирив більшість у першому турі, двоє кандидатів з найвищим рейтингом переходили до другого туру. Ця ж вимога застосовувалася й у другому турі. Закон також передбачав можливість негативного голосування, коли виборці могли голосувати проти обох кандидатів, яких вони не підтримували. Таким чином, у випадку, коли жоден з кандидатів не отримував підтримки від більшості, повторні вибори в окрузі були неминучими, розпочинаючи виборчу кампанію спочатку. Те саме стосувалося й ситуацій, коли участь у голосуванні брало менше 50% виборців. Значна кількість округів залишалася не представленими в парламенті до закінчення його роботи.

Перший тур виборів відбувся в березні 1994 р. Явка виборців була приблизно 75,6%, однак у 401 виборчому окрузі жоден з кандидатів не набрав більше 50% голосів або явка була нижче 50%. Лише 49 народних депутатів були обрані одразу, і тому на початок квітня було призначено другий тур. Під час переголосування теж не вдалося обрати всіх народних депутатів, бо була замала явка по 20 округах, а в 92 округах ніхто не зміг набрати більше половини голосів виборців. Крім того, виникли питання по чотирьох виборчих округах, де мала місце безальтернативність, а в трьох виборчих округах діляниці пізніше зачинились. Спочатку були визнані повноваження 336 депутатів, і український парламент зміг почати свою роботу, тому що мінімальної встановленої Законом кількість депутатів (300) було досягнуто, а в 116 виборчих округах були призначені нові голосування на літо 1994 року. В липні 1994 року відбулися перші тури перевиборів, однак обрано було лише 20 народних депутатів, явка була 51,12%. Після серії повторних, і переважно, неефективних виборів на кінець 1994 рік в парламенті працювало 403 народних депутати. У грудні 1994 року ВРУ відклала вибори в округах, де нікого обрано не було, на один рік. Станом на лютий 1995 року ВРУ все ще була сформована лише на 90%, бо 45 депутатів так і не було обрано. Це

свідчить про недосконалість української виборчої практики. Фахівці назвали серед властивих їй недоліків неефективність існуючої процедури вотування, що призвело до негативного голосування — викресленням всіх кандидатів, проти яких голосує виборець [17, с. 54-55].

Експерт із виборчого законодавства Євген Радченко вважає, що тодішній парламент, ухваливши Закон України «Про вибори народних депутатів України» 1993 року, зіграв не дуже хорошу роль у житті країни: «Більшість пострадянських країн швидко пройшли процес демократизації після розвалу Союзу оголосивши нові вибори. А в нас Рада УРСР, обрана в 1989р. лишилася. Тодішні комуністи і демократи в 1993р., коли приймали закон, зробили все, щоб законсервувати той режим. Вони навіть зробили так, щоб молоді і на той час перспективні й популярні політики, не потрапили в парламент. Адже було обмеження, що кандидатом у депутати може бути особа від 25 років і старше» [59].

На засадах політичного плюралізму в червні-липні 1994 року відбулися позачергові президентські вибори та вибори до місцевих органів влади. Після другого туру голосування Президентом України став Леонід Кучма.

У період з 1994 по 1997 роки Україна пройшла через значні політичні та соціально-економічні зміни, що суттєво вплинули на розвиток країни після отримання незалежності. Політичною важливістю були перші вибори до Верховної Ради[53]. Це сприяло формуванню конкурентоспроможних політичних сил та створенню бази для подальшого демократичного розвитку країни. Стабілізація політичної ситуації та консолідація владних структур були важливими аспектами цього періоду.

Соціально-економічні зміни включали приватизацію державного майна та лібералізацію економіки, що сприяло розвитку приватного підприємництва та залученню іноземних інвестицій. Однак ці реформи також викликали інфляційний тиск та соціальні напруги. Уряд активно

впроваджував економічні програми стабілізації, спрямовані на зменшення дефіциту та підвищення життєвого рівня населення. Все це в сукупності створило складну, але важливу базу для подальшого розвитку України у важкому перехідному періоді після розпаду СРСР.

У вересні 1997 року, після довгих і напружених дебатів, був ухвалений новий Закон України "Про вибори народних депутатів України"[44]. Цей закон вводив змішану (мажоритарно-пропорційну) виборчу систему, яка сприяла ідеологічній структуризації Верховної Ради України. Це сприяло розвитку багатопартійної системи в країні. Посилення ролі партій у політичній діяльності в цілому та, зокрема, виборчому процесові стала наслідком економічних перетворень, становлення впливових групувань, які інструментом нарощування свого політичного впливу обрали саме політичні партії.

Вперше виборці мали можливість вибирати не лише серед кандидатів на посади депутатів, а також серед політичних партій. Загалом з 450 місць у парламенті 225 заповнювалися в одномандатних виборчих округах за принципом простої більшості, а інші 225 місць обиралися за виборчими списками кандидатів від політичних партій та виборчих блоків у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за пропорційним представництвом.

Вперше відповідно до закону, у бюлетені виборець міг зробити позначку "+" або іншу, щоб підтвердити своє волевиявлення, у відповідному квадраті поряд з іменем кандидата на посаду депутата або назвою політичної партії чи блоку, які він підтримував. Новий закон про вибори встановлював прохідний бар'єр на рівні 4%. Ще однією новацією було й те, що кандидати могли балотуватися одночасно і по мажоритарці, і по партійних списках.

Відповідно до закону, кандидатом, який вперше обирається депутатом, вважається той, хто здобув більшість голосів виборців у своєму

окрузі.

Вибори 1998 року проводилися на основі змішаної системи, за якою половина депутатів обиралась в одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості, а друга половина — за пропорційною системою закритих списків. До участі у розподілі депутатських мандатів допускались лише ті партії, які отримали не менше 4% голосів виборців. Висування кандидатів здійснювалося партіями, блоками та в одномандатних округах — шляхом самовисування [13, с. 58].

З 52 зареєстрованих партій участь у виборах взяли 30 партій і виборчих блоків. До парламенту пройшло тільки 8 партій, жодна з яких не отримала більшості, тому що політичні партії в одномандатних округах показали вкрай низьку популярність. Вибори супроводжувалися випадками насильства, зловживань адміністративним ресурсом та фальсифікацією результатів волевиявлення (в одномандатних виборчих округах) [13, с. 58].

Новий парламент був політично слабо структурованим та не міг ефективно працювати. Варто зазначити, що процес обрання Голови Верховної Ради тривав три місяці, а багато депутатів змінювали свою фракційну приналежність, часто неодноразово. Це призвело до нестабільності парламентських коаліцій. З 1998 по 2002 рік, прем'єр-міністр України змінювався тричі.

Тогочасні суспільно-політичні відносини та стан партійної системи в Україні свідчили про неефективність принципів змішаної системи виборів. Ця ситуація вимагала поліпшення як нормативної, так й процесуальної частини законодавства.

Вибори 2002 року також проводилися за змішаною системою, і відмічались такими ж недоліками що і у попередніх парламентських виборах[45]. Проблемним моментом цих виборів було активне використання адміністративного ресурсу для підтримки окремих кандидатів в

одномандатних виборчих округах. Результатом цього стало те, що опозиційний блок «Наша Україна», який отримав на свою підтримку відносно більшість голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі, не зміг забезпечити перемогу своїх кандидатів в одномандатних округах тих регіонів, де підтримка виборців була достатньо високою. Новий парламент був недієвим, а фракція пропрезидентського блоку «За Єдину Україну!» припинила існувати після виборів Голови ВРУ, та розпалась на 5 невеликих фракцій та груп [13, с. 59].

Після "Помаранчевої революції" було ухвалено нову редакцію Закону України "Про вибори народних депутатів України", який встановив пропорційну виборчу систему з закритими списками партій та блоків[47].Партії, що отримували не менше 3% голосів виборців у загальнодержавному окрузі, мали право брати участь у розподілі мандатів. Ця система була запроектована для забезпечення більшої політичної структурованості нового парламенту та зменшення впливу адміністративних ресурсів і зловживань під час виборів, що було характерно для одномандатних округів. Проте ці цілі було досягнуто лише частково. Фактично, парламентські вибори 2006 та 2007 років відзначилися як найбільш чесні і відбувалися без суттєвих порушень виборчого законодавства[6, с. 413-417].

Проте, деякі дослідники відзначають, що ця система спричинила ряд проблем. Наприклад, депутати, обрані за партійними списками, не відчували потреби у підтримці зв'язків з виборцями, що призвело до послаблення комунікації між ними[6, с. 413-417]. Крім того, нова виборча система критикувалася за те, що висування кандидатів у загальнодержавному окрузі було неявним і недемократичним [6, с. 413-417]. Багато партій включили до своїх списків людей без політичного досвіду, зокрема представників бізнесу, які, як виявилось, платили за включення їх у списки під вищими номерами.

Це спричинило багато переходів депутатів з однієї фракції до іншої після виборів.

У зв'язку з цими недоліками, а також з урахуванням того, що проведення виборів в одномандатних округах дозволило Партії регіонів отримати більше місць, ніж вона отримала б за пропорційною системою, парламент, що контролювався правлячою партією, підтримав новий Закон України "Про вибори народних депутатів України"[48]. Згідно з цим законом, вибори 2012 року проводилися за змішаною системою. Крім того, був змінений виборчий бар'єр для загальнодержавного округу на 5%, а можливість висування кандидатів у депутати виборчими блоками була скасована. Прихильники цієї системи стверджували[48], що її застосування у такому вигляді призведе до зменшення рівня фракційної деструкції парламенту та зменшення кількості депутатських фракцій, а виключення блоків з участі у виборах негативно позначилось на опозиції, яка використовувала блоки невеликих партій для висування своїх кандидатів. Незалежно від дійсних мотивів цих змін, рівень політичної структурованості парламенту зріс, фракції стали більш стабільними, а їхня загальна кількість зменшилась до 5.

Під час виборів 2012 року значно порушувалися вимоги чинного законодавства, особливо у одномандатних округах, зокрема під час встановлення підсумків голосування[37, с. 287-289].

За цією ж системою проводились вибори 2014 року, щоправда з меншими порушеннями під час виборів. Позачергові парламентські вибори загалом були визнані чесними і демократичними, хоча були зафіксовані випадки підкупу виборців та спроб впливу на результати голосування [13, с. 59-60].

Обрані після «Революції Гідності» 302 народних депутати і президент України Петро Порошенко публічно пообіцяли, що наступні вибори

відбудуться вже за новими, європейськими правилами. Проте обіцянка не була здійснена.

Вибори Президента України у 2019 році відображали загальне розчарування народу у попередньому главі держави, що вимагало змін в керівництві країною та політичних структурах. Петро Порошенко отримав 24,45% голосів, тоді як Володимир Зеленський здобув 73,22% і став новим Президентом України. Проте реалізація кардинальних змін у законодавстві та виконання виборчої програми зі сторони попереднього парламенту була ускладнена. Тому, розпустивши Верховну Раду, Президент оголосив про проведення позачергових виборів народних депутатів України [46].

Позачергові вибори народних депутатів України проходили за змішаною виборчою системою. Встановлювався 5%-вий прохідний бар'єр. Всього було зареєстровано 5962 кандидатів і 65 політичних формувань. Виборцям на виборчих дільницях видали два види бюлетенів: один із переліком партій, інший із кандидатами у відповідному окрузі. Ті, хто змінив тимчасове місце голосування, отримали лише один бюлетень для голосування за список партії. Електорат президента виявився досить впливовим, і більшість виборців підтримала президентську партію "Слуга народу", що призвело до її здобуття більшої кількості місць у парламенті, ніж у будь-якої іншої партії. Середній вік обраних депутатів становить 41 рік, троє з них мають понад 60 років, 17 - молодше 30 років, а жінки складають 20,8% від їх числа[16].

За виборами спостерігали 1719 офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій, які відзначили що вибори пройшли демократично, чесно і прозоро[16].

Загальну картину всіх виборчих систем, які застосовувалися в Україні, наведено в таблиці 2.1:

*Таблиця 2.1*

### Еволюція системи виборів парламенту України

| Рік                          | Виборча система |
|------------------------------|-----------------|
| 1994                         | мажоритарна     |
| 2006, 2007                   | пропорційна     |
| 1998, 2002, 2012, 2014, 2019 | змішана         |

Гендерні аспекти відіграють важливу роль у виборчій системі України, оскільки вони сприяють забезпеченню рівноправного представництва жінок і чоловіків у політичному процесі.

Указ Президента України від 26 липня 2005 року №1135/2005 "Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" став важливим кроком на шляху до гендерної рівності у виборчій системі України[42]. З того часу було здійснено кілька значущих кроків для покращення гендерної рівності у політичному житті країни. Також прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятий Верховною Радою України 8 вересня 2005 року № 2866-IV[48]. Створена державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 [53].

У 2013 році був прийнятий Закон України "Про вибори народних депутатів", який встановлював гендерні квоти для політичних партій. Згідно з цим законом, не менше 30% кандидатів у партійних списках повинні бути жінками[49].

Прийняття Виборчого кодексу у 2019 році закріпило вимогу щодо гендерних квот на рівні 40%. Це означало, що у виборчих списках політичних партій на кожні п'ять кандидатів має бути щонайменше два

представники однієї статі.

Україна активно співпрацювала з міжнародними організаціями, такими як ООН, ОБСЄ та Європейський Союз, для впровадження та моніторингу гендерних аспектів у виборчих процесах. Ці організації надавали технічну допомогу та рекомендації щодо покращення гендерної рівності.

## **Висновки до розділу 2**

Для удосконалення виборчого законодавства України та імплементації найкращих практик було проведено аналіз виборчих систем європейських країн. Встановлено, що країни-члени Ради Європи використовують різноманітні моделі виборчих систем, кожна з яких має свої переваги і обмеження. Немає єдиної моделі, яку можна було б рекомендувати усім країнам як оптимальну. Вибір виборчої системи залежить від різноманітних факторів, включаючи історичний контекст, політичну систему та партійні структури.

Аналізуючи та порівнюючи виборчі системи європейських країн, неможливо чітко визначити, яка з них є найкращою. Кожна з представлених систем не відображає усіх інтересів і уподобань суспільства у всіх аспектах. Виборчі моделі мають свої переваги і недоліки, і кожна може більше або менше відповідати потребам сучасного часу. Однак вивчення та аналіз досвіду виборчих систем європейських країн є корисним для подальшого реформування виборчого законодавства України.

Становлення виборчої системи України визначається владою, яка є в країні, і шляхом, який вона обирає у своєму політичному розвитку. Цей процес також залежить від накопиченого політичного досвіду та історичного контексту. В Україні відбулись важливі етапи у розвитку виборчої системи, включаючи переходи від радянської спадщини до сучасних демократичних стандартів. Країна постійно працює над удосконаленням своїх виборчих

процесів, засвоюючи найкращі практики з інших країн та адаптуючи їх до власної політичної та культурної специфіки.

Україна активно вивчає досвід інших країн і впроваджує зміни в виборчу систему, щоб забезпечити більшу прозорість, справедливість і представництво у політичних процесах. Це включає в себе впровадження нових правил для підвищення довіри громадян до виборчих процедур і забезпечення ефективного функціонування парламентської системи.

## **РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.**

### **3.1. Фактори впливу на розвиток виборчої системи в Україні.**

Розглядаючи недоліки у національному виборчому законодавстві, важливо розглянути модель виборчої системи, яка б найкраще підходила для України з урахуванням забезпечення рівних можливостей для вибору.

Для повного забезпечення представництва громадян у вищому законодавчому органі країни деякі вважають за краще застосування мажоритарної виборчої системи. З іншого боку, пропорційна виборча система допомагає краще структурувати політичні партії у парламенті та підвищує ефективність його роботи. В Україні обидва підходи, а також змішана виборча система, використовувалися протягом різних періодів під різними політичними лідерами.

Однак, постійні зміни виборчого законодавства та самої виборчої системи призводять до проблем формування якісного, дійового парламенту, а також органів місцевої влади. Тому потреба у визначенні прийнятної моделі виборчої системи для нашої країни, а також напрямів розвитку виборчого законодавства, вимагає акцентування уваги на позитивних та негативних аспектах мажоритарної та пропорційної виборчих систем.

У мажоритарній виборчій системі виборці голосують за конкретних осіб-кандидатів, що є її основною рисою та стародавнім принципом.

Особливості мажоритарної виборчої системи проявляються в залежності від організації голосування. Голосування може відбуватися у одномандатних округах, де обирається по одному представнику, або у багатомандатних, де обираються кілька представників. Для мажоритарної системи характерно, що виборчі округи мають приблизно однакову кількість виборців, а їх межі часто збігаються з межами адміністративно-

територіальних одиниць. Це дозволяє політикам мати тісний зв'язок з виборцями, або принаймні, дає виборцям уявлення про свого представника у депутати.

Залежно від того, яка за законодавством більшість голосів виборців є необхідною для обрання кандидата, розрізняють мажоритарну виборчу систему абсолютної, відносної та кваліфікованої більшості.

Найбільш відомою є мажоритарна система, яка використовується у формах абсолютної та відносної більшості. Іноді вони комбінуються, коли на першому етапі використовується система абсолютної більшості, а на другому — відносної. Такий підхід часто застосовується під час виборів Президента України. Кожен тип мажоритарної системи має свої переваги та недоліки. Проте при використанні мажоритарної виборчої системи: виборці голосують за конкретних кандидатів; виникає постійний зв'язок між виборцями та кандидатами; виборцям надається можливість обрати кандидата, який не належить до партії; спрощується процес формування ефективної парламентської більшості, яка визначає уряд. Мажоритарна система абсолютної більшості враховує інтереси більшості виборців, а мажоритарна система відносної більшості є ефективною, оскільки голосування відбувається за один тур і не потребує додаткових витрат.

Водночас, науковці виділяють основні недоліки мажоритарної системи абсолютної більшості:

- голоси, подані за переможених кандидатів, фактично не враховуються;
- часто доводиться проводити другий тур виборів.

Основним недоліком мажоритарної системи відносної більшості є те, що переможений кандидат бере усе, внаслідок чого відбувається виборчий диктат меншості над більшістю [27, с. 75].

Важливою перевагою мажоритарної виборчої системи є спосіб формування уряду. Під час виборів за цією системою, яка полягає в тому, що одна з політичних партій чи коаліцій, що отримала більшість у парламенті,

має можливість створити уряд, який відповідатиме перед виборцями за своїми обіцянками, висловленими під час виборчої кампанії. Це гарантує утворення стійкого уряду, підтриманого парламентською більшістю.

Слід відзначити, що деяка частина виборців в нашій країні має негативне ставлення до мажоритарної виборчої системи. Критика щодо цієї системи стала особливо гострою після виборів 2012 року, коли вона була частиною змішаної виборчої системи. Внаслідок застосування такої системи партія Віктора Януковича здобула більшість у новому парламенті.

Іншим варіантом виборчої системи є пропорційна система. Ця система має свої переваги, серед яких:

- врахування різноманітних суспільних інтересів;
- підвищення зацікавленості громадян у політичних питаннях;
- чітка структура партійного представництва у парламенті.

Проте науковці визначають і недоліки пропорційної системи:

1. для багатьох виборців вона може бути складно зрозумілою;
2. зв'язки між виборцями та обраними представниками послаблюються, особливо коли застосовується принцип партійного формування виборчих списків. Виборці не мають можливості змінювати порядок кандидатів у списку, і голосуючи за партію, змушені приймати список кандидатів, запропонований самою партією;
3. партії можуть продавати місця у своїх виборчих списків;
4. збільшується партійний контроль над діяльністю їхніх представників. Партія може позбавити депутата мандату за порушення партійної дисципліни, незважаючи на думку виборців;
5. ця система сприяє фрагментації політичних сил і може призвести до увіходження до парламенту радикальних партій;
6. фрагментація парламенту ускладнює процес формування уряду та ухвалення рішень.

Уряд за пропорційною системою найчастіше формується шляхом переговорів між партіями. Такі переговори, часто відбуваються вже після виборів і є досить тривалими. У результаті склад та програма уряду відображають результати міжпартійних переговорів. На керівні посади часто проходять політики, які не мали підтримки більшості виборців. Це відбувається через партійні переговори після проведення виборів.

Надання переваг тому чи іншому виду виборчої системи нерідко визначається співвідношенням політичних партій у законодавчому органі, що впливає на реформування виборчого законодавства. Для окремих партій певні способи встановлення результатів є вигідними. Тому такі партії і виступають за включення вигідного для себе виборчого законодавства.

Однак вибір виборчої системи залежить не тільки від того, які результати необхідно отримати у майбутньому, а й від того, який спосіб отримання необхідних результатів виборів надає певним політичним партіям прийти до влади.

До повномасштабної війни в Україні діяла змішана виборча система, яка об'єднує мажоритарну систему у одномандатних округах та пропорційну систему з голосуванням у єдиному загальнодержавному окрузі за закритими списками. Більшість країн світу обирають своїх парламентарів за пропорційною системою з відкритими списками. Україна ніколи не використовувала таку систему для обрання народних депутатів. Однак вже з 2008 року, коли з'явилися перші законопроекти щодо реформування виборчого законодавства, існує думка про доцільність використання саме цієї системи.

Наша країна продовжує шукати оптимальну модель виборчої системи, і практично на кожних нових виборах створюється нова модель. Головною причиною такої ситуації є те, що в незалежній Україні виборчі закони завжди були звичайним законодавством, що дозволяло їх змінювати звичайною

більшістю голосів у парламенті.

Саме через це важливо закріпити тип виборчої системи, зокрема пропорційної системи з відкритими списками, у найважливішому правовому документі — Конституції України. Це сприятиме стабілізації регулювання цього питання та зменшить маніпуляції, пов'язані зі зміною типу виборчої системи перед кожними виборами з метою досягнення певного результату на користь правлячої влади.

Європейський досвід виборчого законодавства ґрунтується на основних принципах виборчого права: загальність, рівність, вільність, таємність та безпосередність. Ці основні принципи виборчого права закріплені у ключових міжнародних документах. Для удосконалення нашого виборчого законодавства та наближення до європейських стандартів виборів, нам слід врахувати ці принципи та розробити шляхи для їх впровадження.

Вважаю, що до них доцільно віднести:

- «відкриті списки», за умов пропорційної системи виборів;
- відкритість фінансування політичних партій у виборчому процесі;
- раціональне використання ЗМІ у виборчому процесі.

На думку багатьох науковців, одним із суттєвих недоліків виборчої системи в Україні була "закритість" виборчих списків. Це призводить до обмеження можливостей виборців висловлювати свої переваги стосовно конкретних політиків та надмірно підсилює вплив партійних лідерів, що сприяє авторитаризму та бюрократії у партіях. Крім того, повністю розірваний зв'язок між депутатами та виборчими округами, оскільки виборці не мають можливості знати всіх членів партії, а, отже, обрані до парламенту члени партії можуть не мати жодного зв'язку з виборцями, які підтримали партію.

Тому на сьогодні, а особливо після початку повномасштабної війни, вкрай важливо, щоб виборча система була "відкритою". Це також означає

відкритість фінансування партій з обов'язковим контролем за використанням коштів у виборчих кампаніях, що запобігає можливості маніпулювання з боку бізнесових структур.

Система з відкритими списками надасть громадянам значно більшу свободу вибору, роблячи представництво особистісним і дозволяючи формувати парламент лише з кандидатів, яких виборець знає і підтримує. За такою системою роль та вплив партійних лідерів істотно зменшується, а важливість ролі народу та громади зростає, що підвищує значущість виборів.

Проте, відкриті списки стикаються з кількома аспектами:

- Психологічний аспект: вони сприяють уникненню конфліктів між виборцями та членами партій, а також зменшують можливість відчуження народу від влади.
- Соціальний та правовий аспект: відкриті списки надають можливість ознайомитись із соціальним статусом кандидатів у депутати, їх автобіографіями, досвідом роботи тощо. Вони також сприяють дотриманню принципів гендерності, відкритості, легітимності та прямого волевиявлення виборців.

Деякі дослідники вважають, що введення відкритих списків з можливістю преференційного голосування за кількох кандидатів є доцільним [35]. Одним із важливих моментів впровадження такої системи полягає у спробі дати виборцям можливість висловити перевагу за певними кандидатами. Остаточний список формується виборчими комісіями після голосування в залежності від кількості отриманих кандидатами голосів. Перемагають ті, хто отримав більше преференцій, ніж інші кандидати. При цьому кожен кандидат у партійному списку повинен бути прив'язаний до конкретного виборчого округу і, у випадку перемоги, представляти цей округ. Така прив'язка до виборчого округу дозволяє виборцям відкликати депутатів з посади, якщо вони не виконують свої обіцянки.

Впровадження відкритих списків з преференціями може подолати недоліки мажоритарної та пропорційної виборчих систем:

1. Забезпечить якісне територіальне представництво, оскільки виборці матимуть можливість вносити свої преференції щодо кандидатів у депутати. Це збільшить відповідальність кандидатів за свої виборчі округи.

2. Забезпечить наявність чіткої політичної ідеологічної лінії розвитку суспільства та держави, що спростить формування коаліцій в парламенті та забезпечить його дієздатність, оскільки депутати будуть реалізовувати програмні завдання партії.

Застосування переважно більшістю європейських країн пропорційної виборчої системи (зокрема системи з відкритими та преференційними виборчими списками) свідчить про високий рівень політичної та правової культури громадян, а саме головніше, відповідальності політиків перед своїми виборцями.

Щодо питання відкритості фінансування партій, доцільно забезпечити контроль за використанням коштів виборчих фондів партій та кандидатів з боку держави та вільний доступ до такої інформації громадськості. Важливим є питання лімітування розмірів добровільних внесків осіб та прозора процедура їх здійснення, а також зображення у звітах за використання коштів партій та кандидатів.

Щодо участі ЗМІ в інформаційному забезпеченні виборів необхідно включити: недопущення замовчування суспільно важливої інформації та перекручування інформації про хід виборчого процесу, обов'язок отримувати інформацію з двох та більше джерел.

Досвід багатьох країн світу показує, що для того щоб вибори відповідали потребам виборців, викликали зацікавленість, вони мають проводитися щодо конкретних кандидатів. Саме за таких умов мало імовірно що виборець буде голосувати за кандидата який мало відомий або не

популярний в окрузі. Тому, найбільш реальним стає вибір конкретних осіб.

Отже, пропорційна виборча система з відкритими списками дозволила б усунути ряд недоліків чинної в нашій державі змішаної виборчої системи:

- мінімізується вплив корупційних схем та суттєво знизяться шанси того, що партії зможуть провести до ВРУ непрофесійних до депутатської роботи кандидатів;
- зросте загальна зацікавленість громадян до виборчого процесу, виборці будуть ретельно підходити до вибору достойного кандидата;
- за такою виборчою системою установлюється прямий зв'язок між конкретним кандидатом та виборцем, тому що виборці знають за кого вони голосують;
- зросте конкуренція у самій партії, кожний активний політик змушений буде працювати так, щоб його обрали виборці, а не думати як купити «прохідні» місця [34, с. 960].

Аналіз проблем правового регулювання організації та проведення виборів в нашій державі показує, що основними чинниками, які перешкоджають впровадження у виборче законодавство України міжнародних стандартів, є: низький рівень політико-правової культури більшої частини організаторів виборів, а також виборців; використання «брудних» виборчих технологій, а так же вплив адміністративного ресурсу та інше.

Таким чином, визначаючи перспективи розвитку національної виборчої системи, слід виходити із того, що формування сучасної системи законодавства про вибори неможливо без імплементації до нього міжнародних виборчих стандартів щодо забезпечення можливостей балотуватися кожному громадянину незалежно від приналежності до політичних партій. Основними напрямками подальшого розвитку і вдосконалення виборчого законодавства України є:

1. імплементація у національне законодавство положень міжнародно-правових документів;
2. правове забезпечення реального народного волевиявлення через додержання конституційних норм;
3. запровадження єдиних підходів щодо регламентації всіх стадій виборчого процесу;
4. посилення правозахисної функції виборчого законодавства через застосування відповідальності за порушення його норм;
5. встановлення в Конституції України та у відповідних законах засад, форм, засобів здійснення народного контролю за діяльністю народних депутатів [27, с. 77].

У багатьох країнах-членах Європейського Союзу порядок підготовки та проведення виборів визначається Виборчим кодексом. Цей кодекс сприятиме не лише систематизації та уніфікації різних видів виборчих процедур, але й створить правову базу, яка замість декількох нормативно-правових актів об'єднала б усі виборчі правовідносини.

### **3.2. Реформування системи парламентських виборів.**

Від 1998 до 2019 року включно, половину складу Верховної Ради формували за пропорційною виборчою системою з використанням закритих списків. Винятком були парламентські вибори 2006 року та позачергові 2007 року, коли весь парламент обирався за такою ж системою. Це сталося через зміни в законодавстві, які вже були внесені до виборів, та через політичну кризу.

Загалом, система виявилась досить прозорою. Партії подавали свої списки кандидатів на вибори, але акцентували увагу громадськості лише на першій п'ятірці. За межами цієї п'ятірки можна було зустріти різних людей, від родичів до особистих водіїв та масажистів.

Протягом цього періоду з'явилася практика "торгівлі" парламентськими місцями, що стимулювало тіньове фінансування політичних партій. Суть цього була проста: чим більше голосів набирав кандидат від партії на виборах, тим більше депутатів могла відправити ця партія до парламенту.

Цією системою з 2004 року протягом кількох років, а потім з 2015 року ще кілька років, також формувався склад міських, районних у містах, районних, обласних рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рад міст Києва та Севастополя.

Насправді, щодо деталей заплутаної пропорційної виборчої системи, що застосовувалась на місцевих виборах 2015 року, варто розглянути це уважніше. Кандидати від кожної партії були призначені до округів, і відсотки, які вони отримували в різних округах, порівнювалися між собою. Це називалося "відкритими списками" депутатів, але насправді це було трохи інше. Відкритість у цьому випадку не означала, що виборець міг обирати серед декількох кандидатів від однієї партії, як це зазвичай буває у відкритих списках. В цьому випадку "відкритий" означало, що список був доступний для певного редагування з боку виборця через ранжування кандидатів однієї політичної партії.

Загалом, з 1998 року до 2019 року включно, українські парламентські вибори проводилися за змішаною виборчою системою 50/50. Однак, варто відзначити, що парламентські вибори 2006 та позачергові вибори 2007 року відбулися за повністю пропорційною виборчою системою із закритими списками, про що буде докладніше згадано пізніше. У цій системі половину місць у парламенті отримували за списками партій, а іншу половину обирали у виборчих округах за принципом одномандатних мажоритарних округів.

Хоча такий гібрид пропорційної виборчої системи з закритими списками та мажоритарної виборчої системи відносної більшості застосовувався і на деяких місцевих виборах. Наприклад, в період з 1998 до 2015 року (за винятком деяких

років, коли діяв інший закон із іншою системою), ця модель використовувалася на виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських та районних у містах рад.

Ця складна комбінація двох виборчих систем, зокрема, призводила до збільшення негативних аспектів цих систем, особливо це стосувалося парламентських виборів. Ситуація, коли округи були "засіяні" гречкою або коли в закритій частині списку кандидатів "тягли kota за хвіст", стала набагато помітнішою. Таким чином, виникла необхідність у виборчій реформі. Експертне середовище прийшло до висновку, що найефективнішою для України може бути пропорційна виборча система з відкритими списками, яка об'єднує кращі практики інших виборчих систем, включаючи відповідальність партій за своїх кандидатів і збереження зв'язку з виборцями, як у мажоритарній системі. Однак реформування - це тривалий процес. Наприклад, час від написання першої версії Виборчого кодексу до набуття чинності цим документом становив близько 13 років, незважаючи на те, що було внесено тисячі поправок.

Після багатьох років невпинних змін та експериментів із виборчими системами, Україна нарешті перейшла до пропорційної виборчої системи з відкритими списками. Ця система була впроваджена з моменту набуття чинності Виборчим кодексом з 1 січня 2020 року і вже осінню була випробувана на місцевих виборах. Тепер більшість колегіальних органів влади обираються саме таким чином: сільські, селищні та міські ради, якщо кількість виборців у відповідній громаді становить 10 тисяч і більше, районні та обласні ради, а також Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Верховна Рада України[55].

Пропорційна система передбачає, що кандидатів номінує партія. Хоча вони не обов'язково повинні бути членами партії, вони повинні бути схвалені нею. Отже, з пропорційної системи з закритими списками ми взяли аспект відповідальності партії за кожного претендента, якого вона висунула. І якщо людина, яка вже кандидує або вже обрана, веде себе нечесно, партія повинна

публічно відреагувати на це.

Але існують два види списків: єдиний та територіальний. Партія формує єдиний список, а потім розподіляє всіх своїх кандидатів (за винятком першого, який має гарантоване місце) у територіальні списки. Таким чином, ми зберігаємо позитивний аспект мажоритарної системи - зв'язок кандидата з виборцями певної громади, яку він буде представляти у випадку обрання. У той самий час, зростає важливість впливу виборця. Нова виборча система потребує нового інструменту - виборчого бюлетеня нового зразка, де виборець може голосувати як за партію, так і за конкретного кандидата від цієї партії. Цим самим виборець отримує можливість впливати на формування партійного списку, збільшуючи шанси того кандидата, який йому подобається, на обрання в депутати. Тепер не буде ситуації, коли певні кандидати потрапляють до списку лише через закриті причини, замість того, щоб отримати підтримку виборців.

### **Висновки до розділу 3**

Аналізуючи переваги та недоліки різних моделей виборчих систем, можна зробити висновок, що вибір між мажоритарною та пропорційною системами важливий для забезпечення ефективного функціонування парламенту та представництва громадян. Україна повинна акцентувати увагу на вдосконаленні виборчого законодавства, щоб забезпечити рівні умови для участі у виборчому процесі та зміцнення демократичних інститутів. На мою думку, перспективною є впровадження пропорційної системи з відкритими списками, що сприятиме більшій відкритості та виборчій свободі, зменшуючи вплив партійних структур та підвищуючи важливість громадянської участі у політичному житті країни.

Ця система поєднує в собі переваги відповідальності партій за кожного кандидата та збереження зв'язку між обранцями та їх виборцями. Вона сприятиме більшій прозорості та впливу виборців на процес формування

парламентських органів, що важливо для зміцнення демократії в країні. Незважаючи на виклики та складнощі, пов'язані з перехідним періодом, нова система має потенціал стати ефективним інструментом для підтримки демократичних процесів та стабільності в Україні.

## ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вирішено актуальне наукове завдання, що включає аналіз виборчих систем і норм законодавчої бази, з урахуванням перспектив розвитку в Україні. Дослідження ґрунтується на вивченні досвіду зарубіжних країн та вітчизняної практики, що разом може стати основою для розробки ефективної державної політики в цій сфері.

1. Отримані в процесі дослідження результати, їх використання в практичній діяльності підтверджують актуальність дослідження, свідчать про досягнення поставленої мети, виконання завдань і дають підстави для формування таких висновків та рекомендацій.

Уточнено ключові поняття дослідження. Зокрема, поняття «вибори» розглядається як державний управлінський процес, що здійснюється в межах чіткого правового регулювання, та фактично ототожнюється з терміном «виборчий процес». Також, «вибори» — це процес, у результаті якого певна група людей, часто організована в політичні об'єднання (партії), шляхом голосування формує державний орган або виборну посаду. Розкрито значення поняття «виборча система» — спосіб визначення результатів виборів, від якого залежить порядок розподілу депутатських мандатів і механізм організації виборів. Роз'яснено поняття «виборча формула» — критерії, за якими визначається переможець або переможці виборів. Перераховано та надано визначення різних типів виборчих систем. Зокрема, мажоритарна виборча система — це система, за якої перемагає той кандидат або кандидати, які отримали встановлену законом більшість голосів виборців. Пропорційна виборча система — система, відповідно до якої депутатські мандати розподіляються між списками кандидатів пропорційно до кількості голосів, отриманих кожним із цих списків. Змішана виборча система — комбінація мажоритарної та пропорційної виборчих систем.

Наведено переваги та недоліки цих систем.

2. Проаналізовано та висвітлено досвід виборчих систем, що застосовуються в європейських країнах. До основних факторів, що впливають на вибір виборчої системи в різних європейських країнах, належать етнічний склад населення, економічні умови, партійно-політична система, згода еліт і громадська думка. Розглянуто досвід застосування різних виборчих систем у таких країнах, як Польща, Португалія, Бельгія, Ірландія, Фінляндія, Італія, Греція, Франція, Німеччина та Литва. Порівнюючи виборчі системи європейських країн, не можна визначити, яка з них є найкращою. Жодна виборча система не є досконалою, всі вони можуть відповідати потребам сьогодення в різному ступені. Однак вивчення та аналіз європейських виборчих систем є корисним для реформування виборчого законодавства України.

3. Детально розглянуто становлення виборчої системи в Україні, починаючи з 1990 року до сьогодення. Поетапно розглянуто застосування різних виборчих систем в Україні у різні періоди, що призвело до висновку про залежність вибору типу виборчої системи від правлячої влади, шляху розвитку країни та наявного або запозиченого досвіду.

4. Визначено, що нормативно-правові засади проведення виборів в Україні складаються з законодавчих актів, таких як Конституція України, Закон України «Про вибори Президента України», Закон України «Про вибори народних депутатів України», Закон України «Про місцеві вибори», а також інших нормативно-правових актів, ухвалених Верховною Радою України. Аналізуючи нормативно-правову базу України, розглянуто положення Закону України «Про вибори народних депутатів України», який забезпечує детальне регулювання процесу парламентських виборів в Україні з намаганням передбачити більшість позаштатних ситуацій, які можуть виникнути під час виборчого процесу.

5. Аналізуючи поточну виборчу систему в Україні, можна вказати на суттєві недоліки, зокрема, "закритість" виборчих списків, що обмежує можливості виборців висловлювати свої переваги щодо конкретних політиків та підсилює вплив партійних лідерів. Це сприяє авторитаризму та бюрократії у партіях, а також повністю розриває зв'язок між депутатами та виборчими округами. Виборці не знають всіх членів партії, і обрані депутати можуть не мати жодного зв'язку з тими, хто їх підтримав.

Але з набуттям чинності Виборчим кодексом з 1 січня 2020 року, Україна перейшла до пропорційної виборчої системи з відкритими списками. Ця система вже була застосована на місцевих виборах восени 2020 року. Відтепер більшість колегіальних органів влади будуть обиратись саме таким чином: сільські, селищні та міські ради (у громадах з кількістю виборців 10 тисяч і більше), районні та обласні ради, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Верховна Рада України.

У зв'язку з цим, особливо після початку повномасштабної війни, надзвичайно важливо реформувати виборчу систему, зробивши її повністю "відкритою". Це включає відкритість фінансування партій з обов'язковим контролем за використанням коштів під час виборчих кампаній, що допоможе уникнути маніпуляцій з боку бізнесових структур.

Система з відкритими списками надасть громадянам значно більшу свободу вибору, забезпечуючи особистісне представництво та дозволяючи формувати парламент з кандидатів, яких виборці знають і підтримують. Це зменшить роль та вплив партійних лідерів, водночас підвищуючи значущість виборів та посилюючи роль народу і громади.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акт проголошення незалежності України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
2. Алексіс де Токвіль. Про демократію в Америці. К., 1999. 590 с. URL: <http://litopys.org.ua/tocq/toc.htm> (дата звернення: 01.05.2024).
3. Аркас М. Історія України-Русі. *Бібліотека історичного клубу «Холодиний Яр»*. Київ: Наш Формат, 2015. 464 с.
4. Бліс А., Уїлкс С. Виборчі системи: порівняльний аналіз 2009 р. перек. Київ: Фоліо, 2011.
5. Бортніков В., «Виборчий процес» як категорія політологічного аналізу парламентських виборів в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Випуск 28, с. 118-124.
6. Вибори - 2006: Досвід. Проблеми. Перспективи: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 31 жовтня-1 листопада 2006 року / ред. Я. В. Давидович - Київ : Атіка, 2007. - 550 с.
7. Виборчий Кодекс України. Із змінами, внесеними згідно із Законами, ост. Ред. № 2849-IX від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
8. Говард Ф., Геррінг Р., Електронна демократія, 2001 р. перек. — Київ: Наукова думка, 2001.
9. Грушевський М. С., Ілюстрована історія України. Репр. відтворення вид. 1913 р. Київ, 1990. 524 с.
10. Дем'яненко Б. Л. Бар'єр виборчий. *Велика українська енциклопедія*. URL: <http://surl.li/urkip> (дата звернення: 01.05.2024).
11. Джованні Сарторі. Партії та партійні системи: схема для аналізу.

Перек. Київ: Основи, 1998. – 239 с.

12. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення та правотворення: Аналітична доповідь. За заг. ред. к. філос. н. О. А. Фісуна. 2007. 120с. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/Harkiv/index.htm>. (дата звернення: 28.04.2024).

13. Енніс Д. Можливі наслідки впровадження пропорційної виборчої системи з відкритими списками на виборах народних депутатів України. Девід Енніс, Денис Ковриженко. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. №3 (30). С. 58-65.

14. Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. К., 2001. 349 с. URL: <http://litopys.org.ua/rousseau/rous.html> (дата звернення: 01.05.2024).

15. Історія держави і права України: Підруч. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 ч. За ред. А.Й. Рогожина. К.: Ін Юре, 1996. Ч. 1. 367 с.

16. Кармазіна М., *Вибори–2019: цінності й орієнтири політичної еліти (аналіз передвиборчих програм кандидатів на пост президента України), Наукові записки*, випуск 1 (97) 2019 р. с. 32 – 46.

17. Климкова І.І., Остапенко М.А. *Вибори і виборчі системи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. 160 с.

18. Ключковський, Ю. Б. *Виборчі системи та українське виборче законодавство*; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.". Київ, 2011. 132 с.

19. Кобиржицький В. В. Мажоритарна і пропорційна виборчі системи: переваги та недоліки. *Укр. наук. ж. «Освіта регіону»*. 2016. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/73>. (дата звернення: 03.05.2024).

20. Когутюк В.Ю. Понятійно-категорійний апарат державного управління виборчим процесом на засадах європейських стандартів. Теорія та практика державного управління. 2015. № 2(49). С. 1-6. URL:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu\\_2015\\_2\\_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2015_2_19) (дата звернення: 01.05.2024).

21. Конституційне право України. Академічний курс: підручник : 2 т. за заг. ред. Ю.С. Шемшученка К. : Юридична думка, 2008. Т. 2. 800 с.

22. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.05.2024).

23. Кравченко В., Політичне насилля в умовах виборчого процесу. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2013. Випуск 155. С. 242 – 245.

24. Лавріненко, А. В. Виборчі системи: теорія та практика. Київ: Атіка 2015 р.

25. Лейпхарт А. Демократія в багатоскладових суспільствах. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/28.pdf> (дата звернення: 01.05.2024).

26. Лок Дж. Два трактати про правління; пер. Павло Содомора. Київ: Наш Формат, 2020. 312 с.

27. Майданник О. О. Перспективи розвитку виборчої системи України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №3. С. 74-78. URL: [par.in.ua/3\\_2018/20.pdf](http://par.in.ua/3_2018/20.pdf) (дата звернення: 01.05.2024).

28. Міл Дж. С. Про свободу: Есе. Пер. з англ. К: Основи, 2001. С. 129-142. URL: <http://litopys.org.ua/mill/mill06.htm> (дата звернення: 01.05.2024).

29. Мишляєв Т. Ю. Чинники трансформації політичної системи Бельгії: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2015. 20 с.

30. Наход М.А. Взаємозв'язок виборчих систем з моделями управління виборчим процесом у європейських країнах. *Збірник наукових праць ЛПІДУ НАДУ «Ефективність державного управління»*. 2011. №26. С.84-92.

31. Наход М.А. Фактори та критерії розробки виборчих систем, їх значення для управління виборчим процесом. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. №2(40). URL:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy\\_2011\\_2\\_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_2_44) (дата звернення: 01.05.2024).

32. Нейхардт А. А. Скіфське оповідання Геродота в вітчизняній історіографії. Л.: Наука. 1982. 240 с.

33. Нестерович В.Ф. Поняття виборчої системи та її основні розуміння в конституційному праві. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 18-25.

34. Новиков О.В., Андрійцьо А.М. Пропорційна система відкритих списків в Україні перспектива чи реальність? *Молодий вчений*. 2017. №11 (51). С. 958-962. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15090> (дата звернення: 01.05.2024).

35. Ослунд А., Гіркий досвід України. Чотири головні висновки після виборів., перек. nv.ua URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/vibori-2020-rezultati-shcho-chekaye-na-slugu-narodu-i-zelenskogo-novini-ukrajini-50120416.html> (дата звернення: 05.05.2024).

36. Павко А. Моріс Дюверже – засновник сучасної партології. Віче. 2010. №13. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2090/> (дата звернення: 01.05.2024).

37. Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 364 с.

38. Пирога І. С. Виборчий бар'єр і представництво виборців. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (1). С. 56–60.

39. Платон. Держава. Пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000, 315 с. URL: <https://web.archive.org/web/20200128054248/http://izbornyk.org.ua/plato/plat.htm> (дата звернення: 01.05.2024).

40. Політологія. За ред А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – Кн. 1: Політика і суспільство. – 664 с.

41. Примуш О. І., Федоров Л. М. Виборчі системи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Знання, 2015. 304 с.

42. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів

виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ Президента України від 26 липня 2005 року №1135/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

43. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 18 листопада 1993 року №3623/XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-12#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

44. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 24 вересня 1997 року №541/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541/97-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

45. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 18 жовтня 2001 року №2766-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2766-14#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

46. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 25 березня 2004 року №1665-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1665-15#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

47. Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України»: Закон України від 7 липня 2005 року №2777-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2777-15#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

48. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року №4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

49. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

50. Про вибори Президента України: Закон України від 07.02.2019 № 2683-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

51. Про «Державну програму з утвердження гендерної рівності в

українському суспільстві на період до 2010 року» Постанова Кабінету Міністрів України затверджена від 27 грудня 2006 р. № 1834 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.04.2024).

52. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів: Указ Президента України № 303/ за 21.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/303/2019/ed20190521> (дата звернення: 29.04.2024).

53. Про дострокові вибори Верховної Ради України і Президента України: Закон України від 24.09.1993 р. №3470-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3470-12#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

54. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України, прийнятий Верховною Радою України 8 вересня 2005 року № 2866-IV .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

55. Про місцеві вибори: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

56. Про припинення повноважень народного депутата і Голови Верховної Ради України Кравчука Л.М.: Постанова Верховної ради України від 5 грудня 1991 року № 1929-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1929-12#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

57. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

58. Рибачук М., Шкурат І. Історичні аспекти становлення виборчої системи України. Політичний менеджмент. 2004. №1. URL: [https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rybachuk\\_istorychni.pdf](https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rybachuk_istorychni.pdf) (дата звернення: 01.05.2024).

59. Рогачук Д. Виборча система в заручниках влади. Чому президенти не хочуть пропорційної системи? URL: [vybory.pravda.com.ua/articles/2018/09/6/7149736/](http://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/09/6/7149736/) (дата звернення: 01.05.2024).

60. Таагепера Р., Шугарт М. Виборчі системи і партійні системи. Київ: Либідь, 1999 р.

61. Турчинов К. Окремі недоліки національного виборчого законодавства в контексті європейської інтеграції України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. №3. С. 14-19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru\\_2015\\_3\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_3_5) (дата звернення: 01.05.2024).

62. Чоловська О.П. Теоретико-методологічні особливості та компоненти порівняльного аналізу функціонування виборчих систем на місцевому рівні. Вісник Дніпропетровського університету: Філософія. Соціологія. Політологія. 2017. №2. С. 54-62. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp\\_2017\\_2\\_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2017_2_8) (дата звернення: 01.05.2024).

63. Юридична енциклопедія: 6 т. , Ред: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Том 3. 672 с.

64. Яворська Г.М «Вплив пандемії COVID-19 на вибори в Європі та у світі». Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. URL: <http://surl.li/urzgc> (дата звернення: 01.05.2024).